

Aleš Navrátil

Pálava v době bronzové

Již klasik moravské archeologie Josef Poulík v jedné ze svých knih napsal: *Důležitým bodem v jihomoravské nížině na sever od Dunaje jsou vápencové Pavlovské vrchy. Vytrůstají z inundačního terénu na pravém břehu Dyje, stékající se zde se Svatkou, a dodávají celému kraji zvláštního monumentálního vzhledu. Jsou z daleka viditelné, a proto je přirozené, že již v dávných dobách se k nim upíraly zraky těch, kteří šli za obchodem, i těch, kteří hledali nová sídla v neznámých krajích, ležících na sever od Dunaje. Dávný člověk však neprocházel jen kolem Pavlovských vrchů, jejichž okolí je velmi úrodné a poskytovalo vhodné podmínky k osídlení, nýbrž usadil se zde též v mnohých úsecích pravěkých dějin trvale.* (POULÍK 1950, 13–14).

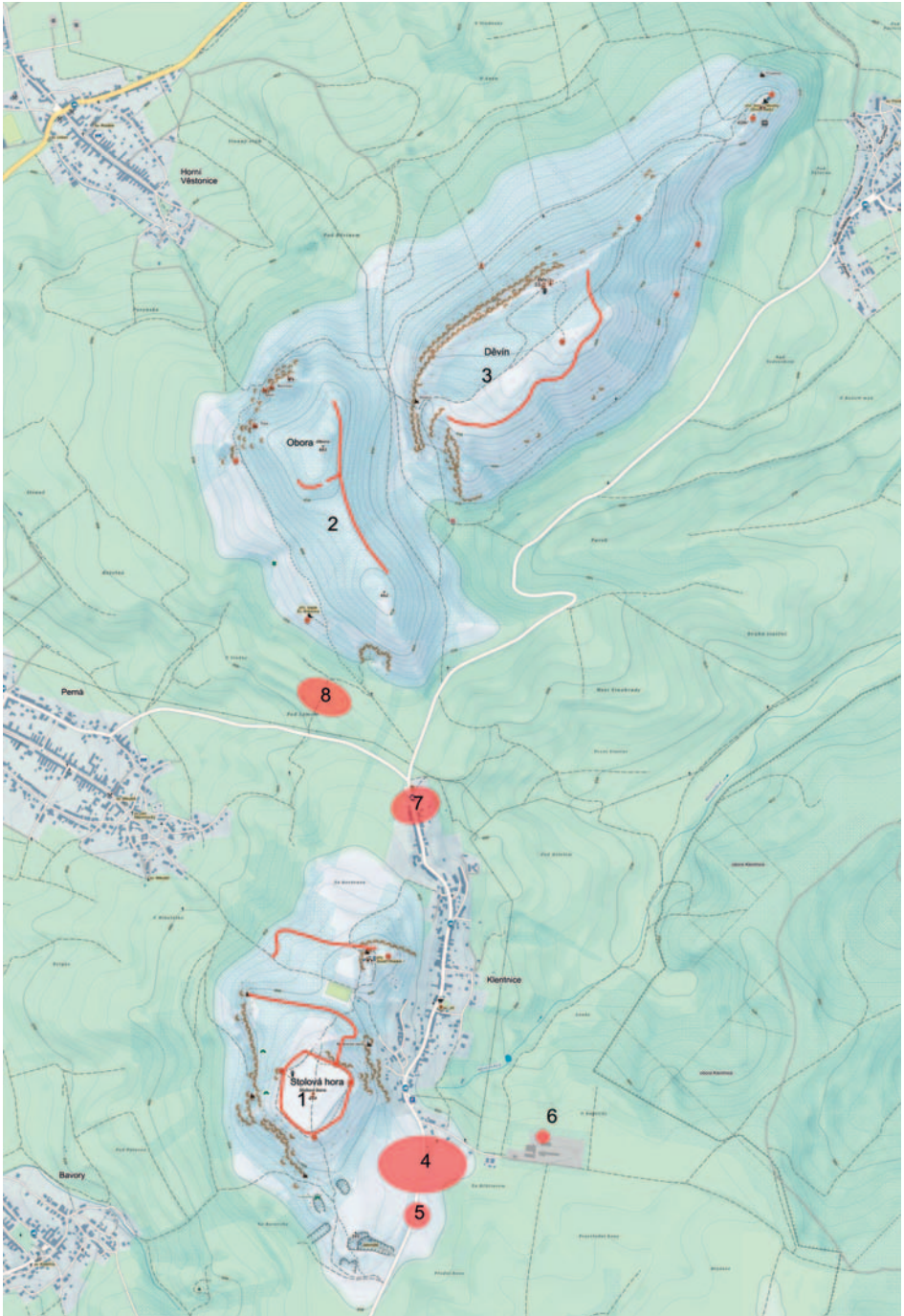
Pálavské kopce a jejich okolí hrály v dávné minulosti nepochybně velmi významnou roli. Úrodná oblast dolního toku Dyje patřila v pravěku k nejintenzivněji osídleným na Moravě, soutok tří řek – Jihlavy, Svatky a Dyje – představoval důležitý komunikační uzel v krajině. Pálavské vrchy, čnějící vysoko nad okolní nížinu, nabízely nejen strategický rozhled do širokého okolí, ale plnily především velmi významnou symbolickou úlohu ve světě pravěkých společností. Nejmarkantnější archeologické stopy po jejich využívání pocházejí z doby bronzové.

Pozornost přitahují mohutné valy na jednotlivých kopcích – Děvíně, Oboře (v archeologické literatuře známý jako Kotel) a Stolové hoře (v archeologické literatuře běžněji označovaná jako Tabulová hora) – a velmi početné nálezy bronzových předmětů či celých depotů (tedy bronzových předmětů uložených v počtech od několika málo kusů po celé stovky), o nichž se však dozvídáme častěji ze zkazek pocházejících od rabovačů archeologických lokalit než z archeologických výzkumů; i tato kapitola se bohužel stala nedílnou součástí archeologie na Pálavě (NAVRÁTIL 2010).

Dějiny archeologického bádání

Pálava přitahovala pozornost zájemců o prehistorii již v 19. století (LIEDERMANN 1873). V průběhu první poloviny 20. století se do mikulovského muzea dostala řada bronzových předmětů z okolí Klentnice. Šlo vesměs o náhodné nálezy pocházející z katastru obce ležící v těsném sousedství a prakticky v prostoru dávného zázemí hradiště na Tabulové hoře. Počátkem padesátých let se archeologii Pálavy začal systematicky věnovat badatel tehdejšího Státního archeologického ústavu a pozdější odborník na dobu bronzovou Jiří Říhovský. První vlašťovkou, která spustila řetězec archeologických výzkumů, byl náhodný nález bronzového depotu náramků, srpů, měděné suroviny a dalších drobných předmětů v roce 1950 při budování fotbalového hřiště v sedle mezi Tabulovou horou a Siroťcím hrádkem (ŘÍHOVSKÝ 1950). Nedlouho poté zahájil Říhovský sondážní výzkum na Tabulové hoře a také na pohřebišti na severním konci Klentnice, kde bylo odkryto přes sto hrobů z průběhu celé doby bronzové a z počátku doby železné (ŘÍHOVSKÝ 1955; 1956; 1958; 1970; obr. na str. 129: 1, 7). Mimo systematické výzkumy na Tabulové hoře a v jejím okolí se Jiří Říhovský věnoval také povrchové prospekci ostatních pálavských kopců. Zjistil tak, že nejen Tabulová hora, ale i Kotel a Děvín byly v průběhu doby bronzové osídleny a nejspíše také ohrazeny (ŘÍHOVSKÝ 1957; obr. na str. 129: 2, 3). Pod svahy těchto kopců se pak rozkládala řada soudobých sídlišť (ŘÍHOVSKÝ 1965).

K archeologickým objevům v okolí Klentnice docházelo nejen díky výzkumům, ale často i náhodně během orby a různých stavebních aktivit. Takto bylo zjištěno několik hrobů středodunajské mohylové kultury u Klentnice v poloze *Za hřbitovem* (obr. na str. 129: 5) a další hroby ze stejného období byly objeveny nedaleko klentnického krávnice (obr. na str. 129: 6). V roce 1988 bylo na úpatí jižního svahu Kotle v trati *Pod lomem*

Pálavské kopce Děvín, Kotel, Tabulová hora s vyznačenými pozůstatky valů (červené linie) a další lokality. 1: Tabulová hora, 2: Kotel, 3: Děvín, 4: sídliště v poloze Klentnice – *Za hřbitovem*, 5: pohřebiště v poloze Klentnice – *Za hřbitovem*, 6: pohřebiště u klentnického kravína, 7: Klentnické pohřebiště, 8: sídliště v poloze Perná – *Pod lomem*.

odkryto při záchranném archeologickém výzkumu sídliště ze starší doby bronzové a z doby železné (RAKOVSKÝ – PEŠKA – VITULA 1991; obr. na str. 129: 8). Jednou z posledních záchranných akcí bylo vyzvednutí dalšího žárového hrobu z Klentnického pohřebiště, který byl narušen výkopem základů pro novostavbu rodinného domu (KOS 1997). Od roku 2013 do roku 2016 proběhlo několik povrchových průzkumů na jednotlivých pálavských kopcích pod záštitou Regionálního muzea v Mikulově. Výsledky nebyly dosud plně vyhodnoceny.

Pálava ve starší době bronzové

O využívání Pálavy ve starší době bronzové máme pouze sporé informace. Víme, že během sondáží na Tabulové hoře byl mezi četnými mladšími nálezy doložen i keramický materiál připisovaný únětické kultuře. Jednotlivé kovové předměty zařaditelné do stejného období a ze stejné lokality známe pouze z neověřitelných informací o rabovačských aktivitách (NAVRÁTIL 2010, obr. 7:1, 4). Je zřejmé, že tato poloha ve starší době bronzové využívána byla. O jaký charakter užití se však jednalo, nejsme z dostupných informací schopni uvést. I poloha Kotel mohla být ve starší době bronzové využívána. To naznačuje zatím jediný nález keramického koflíku, což je nádoba pro starší dobu bronzovou typická (autopsie autora). Nálezů ze závěru starší doby bronzové pochází z oblasti Pálavy více. K nim patří věteřovské sídliště odkryté záchranným výzkumem na jižním úpatí Kotle v poloze *Pod lomem* a především jeden věteřovský kostrový hrob, který byl součástí Klentnického pohřebiště (RAKOVSKÝ – PEŠKA – VITULA 1991; STUHLÍKOVÁ 1990). Jedinečný a zatím osamocený je nález zlomku tzv. chlebového idolu z polohy *Za hřbitovem* na jihovýchodním úpatí Tabulové hory (obr. na str. 129: 4; obr. na str. 131). Tyto pozoruhodné a doposud nejednoznačně interpretované předměty jsou časově kladeny do souvislosti právě se závěrem starší doby bronzové (BARTÍK – BAČA 1999).

Střední až pozdní doba bronzová

Nejspíše do střední doby bronzové je možné datovat nestarší fázi ohrazení na Tabulové hoře (ŘÍHOVSKÝ 1955, 31). Do stejného období spadá sedm hrobů z Klentnického pohřebiště, další hrobové nálezy nedaleko klentnického kravína a v trati *Za hřbitovem*. Ve stejné trati byla povrchovými sběry zjištěna také sídlištní aktivita.

V mladší a pozdní době bronzové byl na jižní Moravě rozšířen keramický styl, který archeologové označují jako velatická a podolská kultura. A právě do tohoto období spadají nejmarkantnější stopy po osídlení Pálavských vrchů. Mezi ně patří druhá fáze výstavby ohrazení na Tabulové hoře a naprostá většina keramických a bronzových nálezů z této lokality. Soudobá je největší část Klentnického pohřebiště, bohaté jsou také stopy po využívání Kotle a Děvína. Okolo Tabulové hory vznikla v této době celá řada satelitních sídlišť (ŘÍHOVSKÝ 1965).

Hradiště na Pálavských kopcích

S jistotou víme, že v době popelnicových polí bylo na Tabulové hoře rozsáhlé hradiště. To bylo prokázáno výzkumem Jiřího Říhovského v padesátých letech a potvrzeno povrchovou prospekci v nedávné minulosti. Výzkumná sonda položená v prostoru vstupu na jižní straně kopce odkryla pozůstatky valu, příkopu a brány. Dlouhá liniová sonda na vrcholu hradiště pak odhalila zbytky po stavbách a terasování na mělce položeném skalním podloží. Povrchové prospekce lokality prováděné mezi lety 2013–2016 přinesly řadu kovových předmětů z mladší a pozdní doby bronzové. Nejdůležitějším

Takzvaný chlebový idol nalezený při povrchovém sběru na katastru Klentnice v poloze *Za hřbitovem* (foto Aleš Navrátil)

mentarizovaného střepevého materiálu získaného povrchovými sběry. Výzkum, který by dataci valu jednoznačně prokázal, však zatím proveden nebyl.

Ještě méně jistá je situace v poloze Kotel. Odtud pocházejí nálezy pouze z povrchových sběrů a jejich časové rozpětí se pohybuje mezi starší dobou bronzovou a mladší dobou železnou. Z hlediska počtu nálezů – zejména těch keramických – leží těžiště opět v době bronzové. Zda mělký příkop a nízký val viditelný na severovýchodním okraji lokality vznikl právě v této době, se můžeme pouze dohadovat.

Tabulová hora a společnost doby bronzové

Vraťme se však k hradišti na Tabulové hoře. Na základě polohy, rozlohy, množství a charakteru nálezů z lokality a jejího nejbližšího okolí se můžeme domnívat, že hradiště bylo v mladší a pozdní době bronzové velmi významným místem. Jakou tedy hrálo roli ve společnosti mladší a pozdní doby bronzové? Abychom se mohli pokusit na tuto otázku odpovědět, musíme si nejprve říci, co o společnosti doby bronzové víme.

Doba bronzová představuje unikátní úsek v dějinách vývoje lidské společnosti. Znalostí slitiny mědi a cínu, která na naše území dorazila na přelomu 3. a 2. tisíciletí před naším letopočtem, započalo bezmála tisícileté období výrazných společenských proměn, které se v dějinách lidstva již nikdy nemohly zopakovat. Díky archeologickému bádání máme o době bronzové poměrně hodně informací. Jelikož však archeologické prameny představují pouze zlomkový a mrtvý odraz kdysi bohaté živé lidské společnosti, je to stále málo k tomu, abychom ji mohli plnohodnotně rekonstruovat. Kombinací archeologických pramenů, obecných etnografických poznatků o předstátních společnostech, obrazů ze skalních rytin a nejstarších písemných památek můžeme nicméně vytvořit alespoň hrubý obraz tehdejší společnosti. Víme, že v závěru doby kamenné již byly společnosti sociálně rozvrstvené. Nástup bronzu však původní sociální nerovnosti výrazně prohloubil. Společnosti fungovaly v uspořádání takzvaného náčelnictví (CHARVÁT 1989). Na vrcholu společenské pyramidy stála osoba či osoby, které udržovaly kontrolu nad společenským životem, přerozdělováním nadbytku a zejména surovin nutných pro výrobu bronzu. Náčelníci byli obklopeni vrstvou řemeslníků a válečníků. Řemeslníci produkovali luxusní předměty z bronzu, zlata, textilu a dalších materiálů, zatímco válečníci zajišťovali kontrolu nad dálkovými trasami s mědí a cínem a nad distribucí výrobního nadbytku.

Základ společnosti doby bronzové tvořilo obyvatelstvo venkovských osad, které se živilo převážně zemědělskou produkcí a pastevectvím.

Pokud chceme nahlédnout do života lidí doby bronzové, je třeba si uvědomit, že tito lidé vnímali svět kolem sebe výrazně odlišným způsobem, než jak jej vnímáme my dnes. Absence vědeckých poznatků a technologických vymožeností umožňovala lidem pravěku vnímat pouze to, co byli schopni pojmut svými základními smysly. Celá příroda tak pro ně byla prodchnuta nevysvětlitelnou nadpřirozenou silou – božstvy –, jejichž rozmary měly nad člověkem absolutní moc. Zvláštní postavení ve světě obklopujícím archaického člověka měly neobvyklé terénní útvary jako například osamělé kopce, výrazné skalní výchozy, jeskyně, prameny či močály. Tyto přírodní prvky byly chápány jako místa, kde docházelo k prolínání nadpozemských a pozemských úrovní světa – nebe, země a podsvětí. Komunikace s nadpozemskými úrovněmi byla praktikována rituály, které se odehrávaly nejčastěji právě v těchto místech (BOUZEK – KRATOCHVÍL 1994, 30–32, 58; DUFKOVÁ 1999; KRISTIENSEN – LARSSON 2005, 355, fig. 167; MATOUŠEK 1991, 371–372).

Nejpozději od střední doby bronzové již bronz zcela vytlačil kámen ze sféry pracovních nástrojů, a stal se tak nedílnou součástí běžného každodenního života. Dobývání, zpracování a distribuce mědi a cínu do vzdálených oblastí vyžadovaly specializované pracovníky a také kontrolu nad důlními revíry a obchodními trasami. Produkce měděné suroviny byla přitom tak obrovská, že hlavní produkční centra v alpské a karpatské oblasti byla schopna zásobovat mědí téměř celou Evropu včetně Skandinávie. Zpracování mědi a cínu a výroba bronzových předmětů vyžadovaly úzkou specializaci. Užívání bronzových předmětů v každodenním životě přitom znamenalo absolutní závislost na distribučních sítích mědi a cínu ze vzdálených těžebních oblastí (NEUSTUPNÝ 2010, 165–167). Kontrola nad touto sítí byla nejspíše jedním z hlavních zdrojů legitimacy náčelnických elit.

Neopomenutelným fenoménem doby bronzové je ukládání bronzových depotů do země. Nacházejí se volně v krajině, často se však koncentrují na hradištích či v blízkosti již zmiňovaných výrazných krajinných prvků. I když některé depoty mohly být pozůstatky

Obrazy ze skalních rytin ve švédském Bohuslänu zachycují výjevy z života lidí doby bronzové. (podle GOLDHAHN – LING 2013)

po uložení a již nevyzvednutém zboží, jejich obrovský počet, skladba předmětů v uloženém souboru i časté vazby na výrazné terénní prvky v krajině naznačují, že šlo ve většině případů o rituální aktivity (DIETRICH 2014). Depoty tak s největší pravděpodobností představují pozůstatky po obřadech, které byly zakončeny uložením cenného pokladu do země coby votivní dar nadpřirozeným silám.

Pokusme se tedy zasadit archeologická data o Tabulové hoře do kontextu společenského života v mladší a pozdní době bronzové. Lokalita je situována na výrazném skalním masivu Pálavy, který tvoří z daleka nepřehlédnutelný krajinný prvek celého Dyjsko-svrateckého úvalu. Hradiště je obklopeno nápadnými vápencovými skalisky a v jeho areálu se vyskytuje několik samostatně stojících skalních suků. Bylo obeháno mohutným, téměř dva kilometry dlouhým valem. Všudypřítomné měděné slitky a početné bronzové depoty, obsahující mimo jiné i několik předmětů pocházejících z jedné odlévací formy, nepřímo ukazují na bohaté kovolitecké i rituální aktivity. V okolí hradiště se nacházela početná satelitní sídliště. Máme proto všechny důvody se domnívat, že v mladší a pozdní době bronzové bylo na Tabulové hoře mimořádně významné centrální sídlo náčelnických elit, ovládajících komunity v širokém okolí. Mohutné valové opevnění demonstrovalo jejich společenskou moc, umístění na výrazném vápencovém masivu pak jejich blízký vztah k nadpozemskému světu. Jako odraz upevňování náčelnické legitimacy můžeme považovat i koncentraci výroby bronzových předmětů a rituálních praktik v podobě bronzových depotů.

Jaký vztah měly k Tabulové hoře lokality na Kotli a Děvině, zatím nejsme z dostupných informací schopni ani odhadnout. Všechny indicie však naznačují, že hradiště na Tabulové hoře a nejspíše i celá Pálava patřily k nejvýznamnějším místům své doby na území celé jižní Moravy a možná i dále.

Literatura

- BARTÍK, J. – BAČA, R. 1999: Bochníkovité idoly z Veselého. Príspevok k bochníkovitým idolom z územia Slovenska, Zborník Slovenského národného múzea, roč. 93. Archeológia, roč. 9, s. 13–23.
- BOUZEK, J. – KRATOCHVÍL, Z. 1994: Od mýtu k logu, Praha.
- DIETRICH, O. 2014: Learning from ‚scrap‘ about Late Bronze Age hoarding practices. A biographical approach to individual acts of dedication in large metal hoards, *European Journal of Archaeology*, roč. 17, č. 3, s. 468–486.
- DUFKOVÁ, M. 1999: Hora a jeskyně ve starověkých pramenech, *Archeologické rozhledy*, roč. 51, s. 457–467.
- GOLDHAHN, J. – LING, J. 2013: Bronze Age Rock Art in Northern Europe. Contexts and Interpretations, in: *The Oxford Handbook of the European Bronze Age* (eds. H. Fokkens – A. Harding), Oxford, s. 270–290.
- CHARVÁT, P. 1989: Náčelnictví či raný stát?, *Památky archeologické*, roč. 80, s. 207–222.
- KOS, P. 1997: Objev žárového hrobu z pozdní doby bronzové v Klentnici, okr. Břeclav, *Pravěk. Nová řada*, roč. 7, s. 281–291.
- KRISTIANSEN, K. – LARSSON, T. B. 2005: *The Rise of Bronze Age Society*, Cambridge – New York.
- LIEDERMANN, J. 1873: Prähistorische Ansiedlungen im Nikolsburger Bezirk, *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, roč. 3, s. 135–146.
- MATOUŠEK, V. 1991: Čtení o teritorialitě, *Památky archeologické*, roč. 82, s. 366–375.
- NAVRÁTIL, A. 2010: Nové nálezy z „Tabulové hory“ u Klentnice a stav archeologické nevědomosti, *Přehled výzkumů*, roč. 51, 97–107.
- NEUSTUPNÝ, E. 2010: *Teorie archeologie*, Plzeň.
- POULÍK, J. 1950: Jižní Morava – země dávných Slovanů, Brno.
- RAKOVSKÝ, I. – PEŠKA, J. – VITULA, P. 1991: Věteřovské a horákovské sídliště v Perné (okr. Břeclav), *Přehled výzkumů*, roč. 33 (1988), s. 27–28.

- ŘÍHOVSKÝ, J. 1950: Hromadný nález bronzů z Klentnice u Mikulova, *Archeologické rozhledy*, roč. 2, s. 217-221.
- ŘÍHOVSKÝ, J. 1955: Opevněná osada na Tabulové hoře u Klentnice na Moravě, *Archeologické rozhledy*, roč. 7, s. 28-32.
- ŘÍHOVSKÝ, J. 1956: Žárové pohřebiště z pozdní doby bronzové v Klentnici u Mikulova, *Archeologické rozhledy*, roč. 8, s. 158-163, obr. 71-73.
- ŘÍHOVSKÝ, J. 1957: Opevněné osady lidu velatické kultury na Pavlovských vrších na jižní Moravě, *Archeologické rozhledy*, roč. 9, s. 110.
- ŘÍHOVSKÝ, J. 1958: Opevněná osada na Tabulové hoře u Klentnice, *Přehled výzkumů*, roč. 3, s. 35.
- ŘÍHOVSKÝ, J. 1965: Průzkum sídelní oblasti lidu středodunajských popelnicových polí v Pavlovských vrších, *Přehled výzkumů*, roč. 9 (1964), s. 39.
- ŘÍHOVSKÝ, J. 1970: Haštsatské hroby na pohřebišti v Klentnici, in: *Sborník Josefu Poulíkoví k šedesátinám* (ed. B. Klíma), Praha, s. 43-54.
- STUCHLÍKOVÁ 1990: Otázky pohřebního ritu moravské věteřovské skupiny, in: *Pravěké a slovanské osídlení Moravy* (ed. V. Nekuda), Brno, s. 146-157.

Aleš Navrátil

Palava in Bronze Age

The Pálava hills and their surroundings have undoubtedly played a very important role in the past. The fertile area of the lower Dyje River valley was one of the most intensive settled ones in Moravia. The Pálava Hills, high above the surrounding lowland, offered not only a strategic view of the surrounding area, but above all had a very significant symbolic role in the world of prehistoric societies. The most striking archaeological traces settlement date from the Bronze Age.

There are the massive ramparts on the different hills – Děvín, Obora (in the archaeological literature known as Kotel), Table Mountain (in the archaeological literature more commonly known as Tabulová hora) – and many finds of bronze objects.

We believe that especially the settlement on Tabulová hora was a very important place during the Urnfield culture time. The location is situated on the distinctive rock massif of Pálava, a remarkable landscape element of the entire Dyje-Svratka valley. The hillfort is surrounded by striking limestone rocks and surrounded by a massive, nearly 2 km long ramparts. Ubiquitous copper ingots and numerous bronze depots, including, among other things, multiple objects from a single casting mold, indirectly point to rich metalurgic and ritual activities.

There were numerous satellite settlements around the hillfort. Therefore, we have every reason to believe that in the younger and later Bronze Age Tabulova hora was an extremely important central headquarters of elite controlling the communities in the wider neighborhood. The mighty rampart fortification demonstrated their social power, the location on the limestone massif their close relationship with the supernatural world. The concentration of the bronze production and ritual practices in the form of bronze depots can be also considered a reflection of the consolidation of the chieftain's legitimacy.

What was the relationship of Kotel and Děvín settlements to the hillfort at Tabulová hora, we are not able to estimate from the available information yet. All indicia, however, show that the settlement on Tabulova hora and probably also the entire Pálava belonged to one of the most important places of its time in the territory of South Moravia and maybe even a wider region.